

La baronia de Guardiola i el monestir de Sant Llorenç

Per M. DOLORS SANTANDREU, ROSA SERRA I XAVIER PEDRALS

Aquest estudi enllaça el període comprès entre els inicis de Sant Llorenç prop Bagà fins el 1300 amb el que es desenvolupà fins el segle XVIII. A la vegada és el llaç d'unió històric amb l'etapa de davallada que sofrí el monestir fins arribar a la seva fi, l'any 1838.

La relació entre el monestir de St. Llorenç prop Bagà i el castell i baronia de Guardiola data de temps immemorials, quan, per donació dels comtes de Cerdanya, el monestir es converteix en senyor al·lodial de castell i baronia¹.

El castell de Guardiola, que era el centre de la batllia del mateix nom, era, per encàrrec del monestir, sota la custòdia d'una família cognominada Guardiola. L'any 1281, Agnès, filla del batlle Pere de Guardiola i de la seva muller Berenguera, per incapacitat de govern cedi l'autoritat sobre la batllia al monestir².

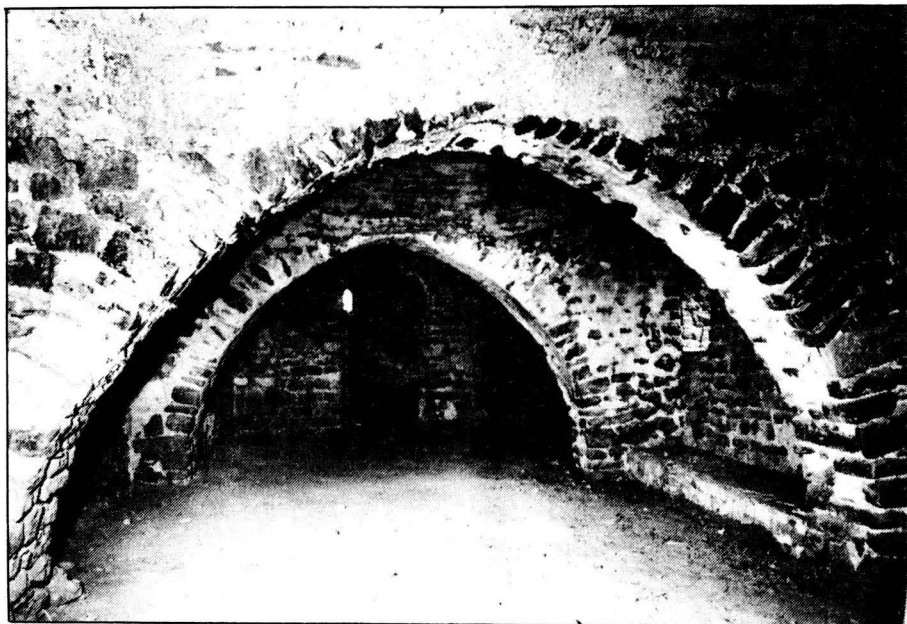
Venda del castell de Guardiola al rei

En començar el segle XVI varen iniciar-se els primers contactes entre el monestir de St. Llorenç i el rei per tal d'arribar a un acord sobre la venda del castell. Ambdues parts estaven interessades en el negoci, sobretot el rei, ja que la possessió del castell i la batllia li permetria disposar d'un lloc de situació estratègica a l'Alt Berguedà.

Així, el rei Jaume II i l'abat Bernat fan el tracte d'intercanviar diferents possessions amb la finalitat que el castell passés a jurisdicció reial. Aquests tractes, però, no culminaren fins l'any 1327, en què fou signada una permuta en els següents termes:

L'abat donà al rei la meitat per indivis del castell de Guardiola i del lloc de Llenes, en franc i lliure alou, amb la condició que mai cap successor a la corona reial pogués vendre ni alienar aquests béns; si això succeïa revertirien de nou al monestir.

El rei donà al monestir la meitat sobre els béns que la corona posseïa a Vallcebre (l'altra part era ja del monestir): la parròquia de St Julià de Vallcebre i la de Sta. Maria, en el mateix lloc, i tots els drets sobre la parròquia de St. Mateu de Fumanya, amb excepció dels que el rei havia ja cedit als consellers de la vila de Berga.

Refector del monestir

Foto Viladés

L'escriptura fou signada el 7 de gener de 1327 al Palau Reial de Barcelona amb presència de testimonis per ambdues parts³. En la mateixa, les parts es comprometien a escollir un batlle comú que retingués la jurisdicció civil del lloc i repartís els beneficis a parts iguals entre els permutants.

A part dels béns permutats, el document incloïa també altres beneficis. El rei obtenia que la guaita, so, obra i valença dels homes dels llocs permutats fossin seus, però havia de costejar totes les despeses del castell referents a obres de millora i conservació⁴. L'abat, per la seva part, es reservava un seguit de drets sobre aquests llocs: els delmes i les primícies, la meitat de les penes monetàries provinents de causes civils, els lluismes, la remença i la meitat dels béns provinents de l'augment de producció dels forns, molins, mercat, lleuda, peatge, etc... d'aquests llocs⁵.

El 7 de març de 1327, el procurador reial Ferrer de Lillet prenia possessió del lloc seguint totes les pràctiques cerimo-

nials exigides⁶. En aquest acte, Berenguer de Sant Climent i Ferrer de Lillet, representants respectivament del monestir i del rei, reberen el jurament de fidelitat del nou batlle perpetu del castell, Pere de Moravia.

Cal relacionar la venda del castell de Guardiola al rei dins el context general del Berguedà al segle XIV. Els dominis reials a la Vegueria eren molt reduïts: La vila de Berga (344 focs) i els petits termes de Fraumir (Gósol), Avià i Torroella (avui Bages)⁷, a més d'alguns focs escampats per la comarca.

El Berguedà era repartit entre les grans famílies nobiliàries: els barons de Pinós i Mataplana, la gran baronia de la Portella i la de Peguera (unificades) l'any 1350 la de Mataplana, el 1348, la de Peguera, i el 1369 la de la Portella sota el domini dels barons de Pinós). De menys importància eren els dominis baronials dels Viver, Montmajor i Figols⁸. També s'ha de tenir en compte les possessions dels monestirs: el de Sant Llorenç prop Bagà, Sant Pere de la Portella,

Sta. Maria de Lillet, Sta. Maria de Ser-rateix i els dominis dels Hospitalers centrats al castell de Puig-reig. (vegeu el plànol).

Interessava als reis frenar els poders dels sectors nobiliaris i eclesiàstics arreu de Catalunya; la permuta, la compra i altres modalitats jurídiques foren utilitzades repetidament al llarg de la baixa edat mitjana per la corona. Un exemple molt significatiu és la permuta feta entre Sibil·la de Berga i el rei Jaume II l'any 1309, segons la qual el rei obtenia importants castells al Berguedà.⁹

La permuta del castell de Guardiola té una significació especial pel que fa al Berguedà. Suposà una illa de domini reial al bell mig de les possessions de les famílies nobiliàries més grans i importants de la comarca.

Controlava l'accés a la baronia de Pinós i al senyoriu de Lillet (Mataplana), la seva situació estratègica afavoria aquests control.

A més dels interessos propis de la monarquia cal afegir l'especial preferència de dos centres importants de poder de la zona: la baronia de Mataplana i la ciutat de Berga.

La reacció del baró de Pinós no es féu esperar. El 2 de gener de 1328, el procurador de la baronia de Pinós advertia als oficials del rei i als prohoms de la vila de Berga que el baró de Pinós tenia sobre el castell de Guardiola i els seus habitants, jurisdicció des de temps immemorials a mitges amb l'abat de Sant Llorenç: "...cum venerabili abbate monasterii St. Laurentii de Bagano de Castro de Guardiola cum in dicto castro et ni habitantibus in eodem et terminis eiusdem dictus nobilis habeat merum et mixtum imperium et omnimodam iure dictionem et sui antecessores habuerint a tanto tempore citra quod memoria hominorum in contrarium non existat nec de dicto castro in aliquo se intromittant..."¹⁰.

Davant la poca efectivitat de les accions legals del baró de Pinós, aquest inicià una política, no menys efectiva, que consistí en saquejar terres i béns del monestir de St. Llorenç, prop Bagà els anys 1327 i 1328; saquejaren Cerdanyola i s'enfrontaren amb els homes del monestir. L'any 1329 el bisbe Arnau d'Urgell excomunicà els homes de la baronia de Pinós; l'any 1335 aquesta mesura encara estava en vigència.¹¹

La venda del castell a Berga

El 21 de juny de 1364 el rei Pere el Cerimoniós aprovà la venda del castell de Guardiola i el lloc de Llenes a favor de la Universitat de la vila de Berga¹². Les actes del Comú de la vila de Berga fan referència a aquesta aprovació: "Llobació, aprobació i decret e Imposició de segell fet per lo serenissim señor

Part de mur del castell

Foto Bartrina

Rey Don Pere de Aragon, el acte de venda feta per los procuradors de dit senyor Rey a favor de la universitat de la vila de Berga del lloch de Guardiola y Llenya per de mil florins de or y sinch mil sous moneda Barcelonesa. Aptum In Civitate Valentiam. penes dictum Jacobium, Dimini Regis die 21 juny anno Domini 1364"¹³.

Aquesta venda (ara ja no permuta) tenia uns antecedents concrets: ja quan la corona adquirí Guardiola l'any 1327, un conseller de la vila de Berga, Arnau Roger, signà com a testimoni. L'historiador Vilardaga¹⁴ explica que el 1363 el Consell de la vila de Berga aprofitant el pas per la vila del rei, que es dirigia al Rosselló, li havia proposat la compra del castell. També fa referència a l'agraïment del rei vers la vila de Berga per les ajudes que aquesta li havia prestat durant la guerra contra el rei de Mallorca.

A partir d'aquesta data i com a conseqüència de la venda, l'Ajuntament de la vila de Berga usà el títol de "Magnífich", que l'equiparava als senyorius feudals.

El rei Pere demanà a l'Infant Joan la ratificació de la venda per tal d'aconseguir diners per finançar la guerra contra Castella. Aquest document ajuda a entendre els interessos del rei en aquest afer: si bé perdia una àrea de domini reial important al Berguedà, aconseguia una important quantitat de diners (mil florins d'or i cinc mil sous barcelonesos) necessària per a costejar la guerra que l'enfrontava amb Pere de Castella.

Les arques reials eren eixutes i el rei buscava finançament arreu.

"Pere... a l'indic i magnific infant Joan, nostre estimat primogènit, governador general dels nostres regnes, duc de Girona i comte de Cervera. Coneixeu que el fidelissim concil·liari nostre

Bernat Olzinelles, militar i doctor en lleis, tresorer nostre i Pere Ça Costa, Batlle general de Catalunya i Berenguer de Relat, tresorer de la il·lustra Eleonor, reina d'Aragó, nostre consor, per tenir necessitat de diners en la guerra que sostenim contra Castella, havíem venut a la vila de Berga el castell de Guardiola, la qual venda vem firmar... Y perquè la predita venda obtingui més firmesa, volem, us diem i manen que firmeu aquesta venda, mitjançant jurament. Donat a Dertuse, el 8 de febrer de l'any 1365"¹⁵.

Amb aquesta venda la Corona havia trencat amb una de les clàusules del contracte de permuta fet entre el rei i l'abat de Sant Llorenç: mai la corona podria vendre o alienar del seu domini la meitat del castell de Guardiola i Llenes. Si això succeïa, el monestir tornaria a recuperar aquests llocs.

Així, el 5 de març de 1365 l'abat Jaume Ça Prous de St. Llorenç prop Bagà vengué per indivís al baró de Pinós la meitat del Castell de Guardiola i el lloc de Llenes; aquesta venda correspon a les mateixes afrontacions de la permuta de l'any 1327 i amb unes condicions similars:

—exceptua de la venda els molins construïts i per construir en el Llobregat, al peu del castell i també els delmes i primícies pertanyents per Dret Canònic. S'exclou de la venda les parròquies de St. Climent amb la Batllia, les de St. Julià de Cerdanyola i St. Miquel de St. Llorenç, amb les seves terres, drets i pertinences.

El baró de Pinós tindria en aquestes parròquies la meitat de les guaites, obres i tots els fruits. Tots els homes d'aquests llocs acudirien al so del baró de Pinós excepte els de St. Climent de la Torre de Foix que acostumaven a fer-

ho al so de Berga. La jurisdicció dels llocs també seria compartida.

A canvi d'aquesta venda, l'abat obtenia la quantitat anual de 10 lliures del lloc de Gisclareny i dels seus termes (rèdits, fruits i drets). També es comprometia, el baró de Pinós, a ajudar les obres del monestir, concretament en les despeses de l'església de St. Llorenç prop Bagà. Aquesta venda rebé la confirmació del bisbe d'Urgell¹⁶.

Malgrat el rei hagués trencat amb la clàusula de la permuta de l'any 1327 i l'abat es vengués la meitat del castell al baró de Pinós, aquesta situació no fou acceptada pel "Magnífich" Consell de la Vila de Berga. Començaren, així, els enfrontaments armats entre ambdós senyors durant els anys 1368 i 1370. Els cònsols de Bagà escriuen: "Fo acord de nos e nostros conseyers e daltros promes que trametés hom I misatge al senyor en P. Galcerán de Pinós a Barcelona on era, per ço com homes de Berga avien feyts quitar la pau e de treva XXIII homes a Baga per sagrament e per homenatge qui avien feyta fermaça al dit senyor e aná y En Johan Sodà III dies ans de Nadal: costa XVIII sol..."¹⁷.

L'any 1393 la vila de Berga es dirigeix al rei Joan I demanant-li que els oficials del castell de Guardiola no puguin administrar aquests béns sense l'assessorament dels consellers de la vila: "Item Senyor, com la Universitat de la dita vila haia en franch alou lo castell de Guardiola ab sos termes, stablit dins la vegueria de Bergueda ab iurisdicció alta e baxa, per compre quen feu del molt alt senyor Rey en Pere de bona memoria pare vostre, e en la dita compra fos em pressament per part del dit senyo Rey retengut quel batlle o veguer o sotveguer de la dita vila havia de regir e exercir la iurisdicció criminal del dit astell e dels emoluments saquella haia a respondre a la dita universitat, per la forma que era tengut respondre al dit Senyor Rey com era seu, els dits oficials abusen en l responiment dels dits emoluments que no responen bé, que sia mercè vostre Senyor atorgar a la dita Universitat quel oficial qualques sea que regira la dita jurisdicció en lo dit castell no puxa fer algunes composicions sens un dels consellers de la dita vila..."¹⁸

Enfrontaments al S. XV

Els enfrontaments continuaren el segle XV, dins del marc de la Guerra Civil contra Joan II. Berga es posà a favor de la Generalitat i contra el rei durant els primers anys de la guerra; malgrat aquesta primera postura de Berga, l'any 1468, el 7 de setembre, s'establí una concòrdia entre l'infant Ferran, aleshores lloctinent General de Catalunya, i la

Pont medieval sobre el riu Llobregat al collet d'Eina

Foto Bartrina

ciutat de Berga, que tornà a l'obediència reial encara en plena guerra. L'infant Ferran retornà a Berga els privilegis obtinguts abans de la guerra¹⁹.

Aquestes concessions no foren del gust de Galceran Galceran de Pinós, que aconseguiria del rei Joan II el nomenament de vescomte de Castellar de N'Hug per a compensar-lo de la pèrdua dels vescomtats d'Illa i Canet i en reconeixement de la fidelitat a la causa reial. Alhora li atorgà, també, la baronia de Guardiola i el castell de Berga, que s'havien allunyat de l'obediència reial. Paradoxalment, aquesta concessió és datada el dia 7 de juliol del 1469, un any més tard de la concòrdia establerta entre Berga i l'infant Ferran²⁰.

Durant els anys 1481 i 1482 el baró de Pinós s'apoderà dels castells de Guardiola i Berga: "Dimecres desús dit (1482), que tenim XX de febrer, lo Sor. don Galceran parti per a Barchina. per les feynes del castell de Berga e Gordiola, e lo batlle e yo (lo clavari) anamos-ne ab ell; posam al catell, compri civada per set besties amb tres..."²¹.

L'any 1484 començà el formidable plet successori de les baronies de Pinós, de prop d'un segle de durada i Guardiola passà a ser, pels pretendents a la baronia, un problema secundari. A partir d'aquest plet s'obre un període d'agitacions, en què cada part intenta fer efectiu el seu domini. L'any 1544, l'abat Joan de Pinós de St. Llorenç prop Bagà i Lluís Canal, sindic de la vila de Berga arriben a una avinença sobre Guardiola.

La vila de Berga renuncià a reclamar els deutes de l'abat i de tots els seus predecessors. L'abat renuncià a reclamar tot el que fou pres per la vila de Berga i els homes del lloc de Guardiola

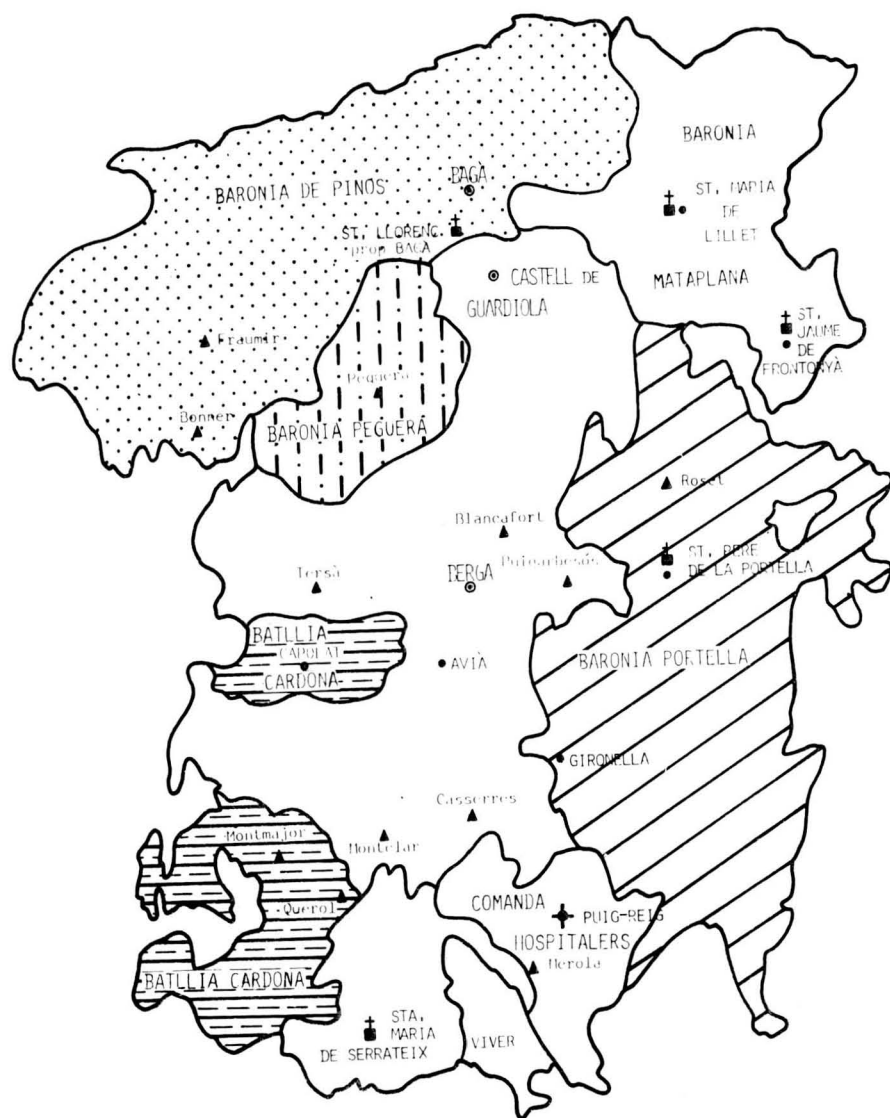
al monestir, i exculpà tots els habitants de Berga, Guardiola, Llenya, Cerdanyola i Sant Climent de la Torre de Foix. Determinaren escollir un batlle comú que jurés fidelitat a ambdues parts. Berga es reservaria la jurisdicció criminal del castell de Guardiola i Llenes (la jurisdicció criminal correspondria a l'oficial de la vila de Berga, sobre tots els delictes amb pena de mort i penes de mutilació de membres, especificant la mutilació de nas, cames, mans, orelles, etc.). L'oficial nomenat pels consellers de Berga seria pagat a mitges entre la vila i el monestir, amb sou d'oficial de baró i no oficial reial. Berga acceptà no tenir cap jurisdicció a les parròquies de Cerdanyola, St. Climent de la Torre de Foix, St. Mateu de Fumanya ni a la de St. Miquel de Guardiola, però sí, el veguer de la ciutat²².

Amb aquesta avinença s'intentava arribar a un "estatus quo" prescindint de les actuacions, de fet, produïdes fins aleshores. Posa de manifest l'exclusió dels pretendents de la baronia de Pinós en els afers de Guardiola. Curiosament, els abats d'aquest període (Joan de Pinós i Galceran de Pinós) són pertanyents a dita família.

Aquesta confirmació de la vila de Berga com a possessora de Guardiola venia confirmada per l'obtenció de control en l'elecció dels càrrecs de Batlle l'any 1515 i veguer el 1590 pels consellers de la vila de Berga, acaparant, així, les dues úniques excepcions a la venda de la baronia de Guardiola pel rei l'any 1364.²³

La decisió conjunta no devia ésser acceptada per alguns sectors del monestir: l'any 1557 dos monjos de Sant Llorenç prop Bagà, fra Baladret i fra Esteve Montserrat Llovet, acudien al president

EL BERGUEDÀ A LA BAIXA EDAT MITJANA

 Batllia de Cardona (Capolat, Gargallà, Lluelles, Montmajor, Fígols)

 Baronia de Pinós

 Baronia de Peguera. El 1348, Ramon de Peguera la donà al seu nebot Galceran VII, Baró de Pinós.

 Baronia de Mataplana. (El 1350 Jaume Roger de Pallars, la vengué a Pere Galceran de Pinós)

 Baronia de la Portella (Passà als barons de Pinós, l'any 1369)

 Castells permutats entre Sibila de Berga i Jaume II, el 1309.

 Monestirs importants.

 Comanda dels Hospitalers. (Puig-reig)

de l'orde, l'abat de St. Pere de la Portella, per tal que intervingués en l'afer, ja que l'abat comendatari estava oblidant les seves funcions. Aquest mateix frare Baladret havia atemptat contra la jurisdicció de Berga fent crides als homes de Guardiola i espatllant les forques col·locades per ordre dels consellers de Berga sota el castell de Guardiola²⁴.

El domini dels consellers de Berga sobre el lloc fou tan evident que, fins i tot, amb l'afany d'expansionar-se, toparen amb l'abat de Sta. Maria De Ripoll. L'any 1581 l'abat d'aquest monestir presentava una protesta als consellers de Berga pel fet que s'expansionaven en un tros de terra del terme de Malanyeu, propietat de Ripoll²⁵.

L'any 1589 els homes de Bagà es queixaven davant l'abat de St. Llorenç i del governador, Enric de Cardona, perquè "Guardiola ha tapat lo camí real i dexam pasar los qui apar i los tragners de Bagà los fa passar per sobre mala vera, que tot ho fa per tema i mala voluntat"²⁶.

El Magnífic Consell de la Vila de Berga obtení definitivament el domini sobre Guardiola fins a la Desamortització del s. XIX. L'any 1714 la vila de

Berga presentà a Felip V una àmplia documentació en la qual justificava com la baronia de Guardiola no havia d'entrar dins dels impostos reials, com a pertanyent a la ciutat. En la documentació fan referència a la venda de 1364 i a l'assimilació dels habitants de la baronia de Guardiola amb els de Berga en no pagar impostos en el mercat, car no són persones foranes a la vila, al igual com els homes de la baronia de Montclar i l'Espunyola, que també són dominis de la vila de Berga²⁷.

NOTES

- 1 "Donationis inde dicto monasterio olim factas per comitem Ceritaniae... Document del 1327. SERRA VILARÓ, J.: Les Baronies de Pinós i Mataplana. Vol. III, pp. 122, nota 3 bis.
- 2 SERRA VILARÓ, J.: Les Baronies... III, pp. 115
- 3 SERRA VILARÓ, J.: Idem pp. 124
- 4 Ibidem pp 123
- 5 Ibidem pp 123
- 6 Ibidem pp 130
- 7 Gran Geografia Comarcal de Catalunya, toma 2. Barcelona, 1981, pp. 237
- 8 Idem pp 237
- 9 SANTANDREU SOLER, M.ª Dolors: Els castells del Berguedà en un document del 1309. Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos a Berga. I. Centre d'Estudis Berguedans, 1982, pp. 101.

- 10 SERRA VILARÓ, J.: Op. cit. pp. 132-133
- 11 Idem pp. 134
- 12 Els Castells Catalans. Vol. V. Barcelona, 1976, pp. 913; cita a l'historiador Montsalvatge: Noticias históricas... XIX, p. 280.
- 13 Arxiu Municipal de Berga. Actes del Comú de la Vila. Tom I, llibre n.º 40, n.º 3.
- 14 VILARDAGA: Noticias históricas de Berga y su comarca, pp. 200.
- 15 Mn. BARTINA: El castell de Guardiola, pp. 32 (apunts personals)
- 16 SERRA VILARÓ, J.: Op. cit. pp. 137 (Cita document cobertes de missal XLI i XLII de l'Arxiu de Bagà).
- 17 Els Castells catalans. Vol V, pp. 913, nota 26.
- 18 Arxiu Municipal de Berga. Tom 146, pergamí T.
- 19 Idem, tom 16, p. 18.
- 20 SOBREQUES, Santiago: La Guerra Civil Catalana del segle XV. Ed. 62, Vol. II pp. 98.
- 21 SERRA VILARÓ, J.: op. cit. Tom II, pp. 260-261.
- 22 Arxiu Municipal de Berga. Actes del Comú, I, n.º 17.
- 23 SERRA VILARÓ, J.: Op. cit. III, pp. 141.
- 24 Idem pp 141 i ss.
- 25 Arxiu Municipal de Berga. Actes del Comú, I, n.º 19.
- 26 SERRA VILARÓ, J.: Op. cit. II, pp. 191.
- 27 Arxiu Municipal de Berga. Actes del Comú, I, n.º 24.

M. Dolores Santandreu, Rosa Serra i Xavier Pedrals, llicenciats en Història. Membres del Grup d'Història de l'Àmbit de Recerques del Berguedà.